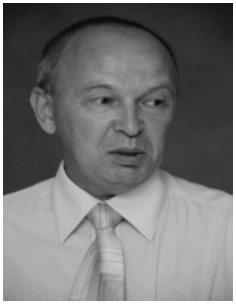

Сергій Троян

УКРАЇНА У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ ВІЗІ ІНТЕГРАЦІЇ

Автор дослідив і визначив основні особливості розвитку інтеграційних процесів на пострадянському просторі. Основна увага приділена російському баченню інтеграції та місцю в ньому України.

Ключові слова: пострадянський простір, СНД, пострадянська інтеграція, проросійський євразійський центр, інтеграційний вектор України.

Зміна геополітичної конфігурації сучасного світу на рубежі ХХ–ХХІ століть практично збіглася в часі з кардинальними зрушеннями в розвитку процесів європейської інтеграції. Виникнення Європейського Союзу (ЄС) на основі укладення та ратифікації Маастрихтського договору дало новий потужний імпульс до створення об'єднаної Європи на основі територіально-політичної, економіко-фінансової і цивілізаційної єдності насамперед західної і центральної її частин. Інтеграційний чинник, вийшовши за межі відносно єдиного соціокультурного середовища Західної Європи, став вузловим і визначальним на всьому євразійському просторі у сенсі не лише реалій, але й перспектив еволюції і характеру континентального і світового порядку. Разом з тим ЄС вступив у період серйозної внутрішньої трансформації, яка матиме величезне значення як для його майбутнього, так і для майбутнього Європи загалом.

Водночас проголошення Співдружності Незалежних Держав (СНД) не лише підсумувало остаточну дезінтеграцію СРСР, але й визначило особливості генези та еволюції інтеграційних процесів на пострадянському просторі у контексті становлення нової “постбіполярної” системи міжнародних відносин. Постає також проблема визначення векторів розвитку, в тому числі інтеграційних, у рамках СНД, вибору та зайняття пострадянськими міжнародними акторами своєї ніші в новій конфігурації міжнародних відносин і світового порядку. Звідси – у теоретичному та прагматичному ключі – така пильна увага до змісту і спрямованості інтеграційних процесів взагалі й на пострадянському просторі, зокрема.

Мета пропонованого наукового повідомлення – визначення основних особливостей розвитку інтеграційної складової на пострадянському просторі крізь призму українського виміру. При цьому її реалізація передбачає постановку і розв'язання таких завдань: 1) виявлення специфіки пострадянських інтеграційних процесів (у якості критерію виступає загальноєвропейська інтеграція); 2) встановлення місця і ролі “українського чинника” і “української перспективи” в інтеграційних процесах на пострадянському просторі; 3) моделювання на цій основі відповідних сценаріїв розвитку інтеграції у рамках СНД.

Дослідження інтеграційного контексту пострадянського чинника здійснено автором на основі аналізу сукупності новітніх праць і матеріалів. Серед них насамперед виокремимо монографії під егідою Національного інституту стратегічних досліджень [1–2], праці Л. Чекаленко, М. Палютіна, О. Шеретюк [3; 4–6], а також навчальний посібник Я. Малика, Б. Вола, Ю. Занька [7]. Підкреслимо вагомість цих і низки інших досліджень пострадянської проблематики, зокрема здійснених російськими науковцями [8; 9]. Водночас зазначимо, що у сенсі вивчення специфіки генези й еволюції інтеграційних зв'язків між Новими Незалежними Державами (ННД) можна говорити про кому або крапку з комою, але до крапки ще дуже далеко. З огляду на це ми спробували додати кілька оригінальних штрихів у

плані заповнення існуючих лакун з порушеної проблематики. Скориставшись, поряд із загальнонауковими методами аналізу та синтезу, у певній мірі методом “інтелектуального браконьєрства” (вислів узятो із книги польсько-американської дослідниці Є. Доманьської “Мікроісторія” [10]), автор наукової розвідки визначив низку головних особливостей, які притаманні інтеграційним процесам на просторі колишнього Радянського Союзу.

Далі у сенсі нашого дослідження треба зауважити, що концептуально пострадянський простір розглядається як “природна зона міждержавної інтеграції Росії” [11]. При цьому Росія чітко усвідомлює ризик того, що глобалізаційні процеси поширяться на пострадянський простір і пострадянські країни “будуть включені у периферію інших центрів інтеграції, в рамках яких вони розвиватимуться абсолютно за іншим вектором” [11]. Не дивно, що у якості альтернативної пропонується так звана “багатополярна модель глобалізації” як така, що відповідає національним інтересам Росії. Водночас стверджується про невідповідність російським економічним інтересам європейської моделі економічної інтеграції.

Такі обставини і підходи мають як мінімум три принципових наслідки. По-перше, активно розробляються концепції формування навколо Росії альтернативного – євразійського – центру впливу. По-друге, інтеграція на пострадянському просторі набула своїх специфічних рис, значною мірою зумовлених першим наслідком. По-третє, новий пострадянський простір, з позиції Москви, має бути не просто проросійським: він немислимий без України. Саме цим пояснюється і недопустимий у відносинах між суверенними державами тон заяви Президента Росії Дмитра Медведєва до Президента України Віктора Ющенка в серпні 2009 року.

У такому випадку становлення проросійського євразійського центру інтеграційного впливу привертає увагу з огляду на ряд концептуальних схем і практичних кроків з російського боку. Зокрема, сфокусуємо увагу на точці зору Р. Грінберга про можливість двох сценаріїв розвитку пострадянського простору: I – економічний розвиток у ролі периферії; II – розвиток на основі інтеграційних процесів відтворення “на євразійському просторі самостійного ядра економічної могутності” [9, с. 12]. Азійський інтеграційний вектор пов’язується із відновленням статусу Росії як наддержави і, відповідно, самостійного “центру сили”. У якості інституціональної оболонки для реалізації такої ідеї розглядається варіант Єдиного Економічного Простору (ЄЕП). Сама розробка і початок реалізації цього проекту (Україна підтримала реалізацію проекту ЄЕП на Сході спільно з Росією, Білоруссю і Казахстаном у вересні 2003 р., а на Ялтинському саміті 23 листопада 2003 р. чотири держави підписали угоду про створення ЄЕП. Вона була синхронно ратифікована 20 квітня 2004 р. Верховною Радою України та Федеральними Зборами Російської Федерації) фактично стала логічним продовженням прагматичного курсу Кремля, спрямованого на зміцнення економічних позицій Росії на пострадянському просторі. Це показово ілюструють слова нинішнього російського прем’єр-міністра Володимира Путіна, який наголошував, що важливим прагматичним елементом угоди про ЄЕП “повинна стати відмова від прагнення до суцільної інтеграції всіх пострадянських держав і орієнтація на посилення інтеграційного ядра” [7, с. 63].

Безумовно, всі наведені вище обставини позначилися на специфіці та зумовили низку особливостей, якими супроводжуються інтеграційні процеси на пострадянському просторі в умовах геополітичних змін і масштабних трансформаційних зрушень кінця ХХ – початку ХХІ ст. Виокремимо, спираючись на наукові, дослідницькі, аналітичні доробки різних авторів, а також власні узагальнення, на наш погляд, найголовніші особливості інтеграційної складової на пострадянському просторі.

Перша. Інтеграція на основі дезінтеграції, тобто відцентрових процесів, які спостерігаються після розпаду Радянського Союзу.

Друга. Різновекторність інтеграційних орієнтацій державних акторів пострадянського простору.

Третя. Нав'язування інтеграційних проектів на пострадянському просторі, на відміну від європейської інтеграції, до якої хочуть долучитися, куди просяться.

Четверта. Прагнення Росії відігравати роль як інтегруючого ядра, так і єдиного “центру сили” на теренах колишнього СРСР.

П'ята. Надзвичайно потужна залежність інтеграційних проектів і їх реалізації від російського енергетичного чинника.

Шоста. Боротьба або протиставлення різних проектів створення інтеграційних об'єднань, насамперед українських (ГУАМ, ОЧЕС) і російських (ЄврАзЕС, СЕП).

Сьома. Демонстраційний ефект виникнення нових інтеграційних блоків, зокрема і з метою з боку їх членів або якомога швидше стати членом ЄС, або ж, навпаки – протиставити себе цьому об'єднанню.

Восьма. Із відновленням статусу Росії як наддержави, самостійного “центру сили” пов'язується також азійський інтеграційний вектор (на цьому, зокрема, акцентує увагу Н. Арбатова [8]). Це означає, що у контексті зближення Росії та Китаю (Шанхайська Організація Співпраці – ШОС – 2001 рік) набуває реальних ознак біполярна модель розвитку Схід – Захід.

Дев'ята. Неспроможність СНД (як і будь-якого іншого пострадянського інтеграційного проекту) відігравати консолідуючу роль в об'єднанні колишніх радянських республік.

Від часу створення СНД, на що звертають увагу українські аналітики, з'ясувалися дві діаметрально протилежні ідеології щодо сенсу та перспектив розвитку цієї організації. Для України ставлення до СНД було схожим на ставлення до організації, в якій Україна перебуватиме лише до часу подальшої інтеграції з Об'єднаною Європою. Тобто, Україна розглядає СНД як механізм “цивілізованого розлучення” республік колишнього СРСР. Російська Федерація, навпаки, розглядала і розглядає СНД як проміжну форму відновлення колишньої імперської державності, а в існуючому виді – як сферу домінування своїх інтересів [1, с. 60]. У цій дихотомії, яка також пов'язана з низкою інших особливостей пострадянського інтеграційного чинника, приховані такі основні причини нежиттєздатності та нестабільності СНД:

а) нерівноправність відносин між країнами СНД, а також претензії Росії на політичне, економічне, інформаційне та соціокультурне домінування;

б) намагання Москви розглядати весь пострадянський простір як зону “легітимних” життєво важливих своїх інтересів;

в) несумісність вимог Російської Федерації щодо координації зовнішньої та економічної політики країн СНД з повним ігноруванням нею інтересів і пріоритетів країн-партнерів;

г) постійні спроби Кремля сформувати в рамках СНД новий військово-політичний блок чи систему колективної безпеки під своєю егідою;

д) стратегічний курс Росії на розбудову наддержавних структур СНД під своїм жорстким контролем і прогресуючу інтеграцію ННД у новий потужний проросійський геополітичний блок [1, с. 57–58].

Десята. Пріоритетність, насамперед для Росії, геополітичної складової як визначального чинника стимулювання, прискорення і скерування у відповідному руслі інтеграційних процесів на переважній частині пострадянського простору.

Одинадцята. Готовність Кремля на силові кроки з метою реалізації своїх інтеграційних і геополітичних схем на євразійському пострадянському просторі. Яскравим прикладом цього стала серпнева (2008 року) російсько-грузинська війна.

Відзначені особливості, і ми свідомі цього, далеко не вичерпуються переліченими. Це з одного боку. А з іншого, вони об'єктивно виводять нас на необхідність аналізу “української перспективи” в інтеграційній складовій на пострадянському просторі. Відзначимо, що з точки зору історичного досвіду входження українських земель до складу різних держав, як правило, надавало їх розвитку потужного імпульсу. Так було з Польщею в XIV – середині XVII ст. і Росією середини XVII – початку XX ст. Але – навпаки – виокремлення українського сегменту вело до значної дестабілізації політичної системи метрополії, а то й до

її остаточного занепаду. Прикладом можуть слугувати Польща другої половини XVII–XVIII ст. і Радянський Союз 1990–1991 рр. Однак характерна риса кожного з наведених інтеграційних варіантів – Україна була в них не суб'єктом, а об'єктом міжнародних відносин. Звідси, з позицій “українського чинника” в пострадянській інтеграції постає її надзвичайно важлива особливість: Україна вперше не просто заявляє про себе у якості суб'єкта сучасних міжнародних відносин, але й реального гравця, який претендує на “центр тяжіння” інтеграційних побудов пострадянського типу і міжнародного актора, який хоча і в ході складних внутрішньо- та зовнішньополітичних колізій, але все ж дедалі активніше ставить на євроатлантичний або натовський і загальноєвропейський чи євросоюзний інтеграційні вектори.

У якості загальних висновків пропонуємо кілька базових положень. Насамперед мова йде про те, що Україна була і залишається ареною протистояння західного та східного інтеграційних векторів. Зовнішньополітична орієнтація нашої держави традиційно “витанцюувала” між ними. На етапі з умовною назвою “пост-постмодернізму”, тобто з 2005 року, очевидне домінування тенденції до усталення орієнтації на західний інтеграційний напрям. Така “вестернізація” України в умовах подальших геополітичних зрушень і розвитку трансформаційних процесів на пострадянському і європейському просторах може перетворити її в арену гострого зіткнення інтересів основних сучасних центрів сили – Росії, США, Європейського Союзу і Китаю [2, с. 481].

Відзначаючи факт переростання головного інтеграційного вектору України зі Сходу (СНД, ЄЄП) на Захід (ЄС і НАТО), висновуємо і ще одну важливу позицію. Мова йде про усталеність намірів владної української еліти віднайти зовнішні противаги російському політичному впливу в умовах неготовності Росії розбудовувати рівноправні відносини з Україною. Українську сторону навіть не спокусила, не заспокоїла і не ввела в оману декларативна заява МЗС РФ від 28 березня 2006 р., в якій Росія засвідчила готовність розбудовувати з Україною “систему міждержавних відносин, що ґрунтувалися б на принципах рівноправ'я, добросусідства, прагматизму і взаємовигідного співробітництва”. У цьому сенсі важливі, на наш погляд, дві обставини. По-перше, якою мірою така заява відповідатиме лінії політики нового російського керівництва на пострадянському просторі та, зокрема, щодо України. Передвиборча президентська кампанія-2008 і перші декларації з російського боку після “виборів із запрограмованим результатом всенародного вибору”, а також звернення Президента Російської Федерації Дмитра Медведєва до Президента України Віктора Ющенка (серпень 2009 року) дозволяють висловити сумнів у практичній реалізації наведеного вище положення із заяви МЗС РФ. По-друге, наскільки швидко правлячі кола політичної еліти України остаточно зрозуміють необхідність переходу і власного утвердження на позиціях державницького прагматизму, з точки зору яких керуватимуться у виробленні та реалізації концептуальних засад зовнішньої політики, в тому числі щодо стратегічних партнерів і вибору інтеграційних векторів.

Насамкінець, не можемо у якості висновку не відзначити й таке. Перехідний період між очікуваним завершенням євроатлантичної та європейської інтеграції України буде часом, упродовж якого домінуючі політичні та військові зв'язки на Заході вимушено поєднуюватимуться з домінуючими економічними зв'язками на Сході. Зараз зовнішньоекономічні зв'язки України на 79 % здійснюються по лінії “Схід – Захід”: СНД (44 %) – ЄС (35 %) [2, с. 488]. Тому, а це надзвичайно важливо, стратегічне завдання України – вийти з найменшими втратами з парадоксально суперечливої і навіть загрозливої ситуації. Суть її в тому, що для збереження політичного суверенітету України об'єктивно важливо продовжити курс на європейську і євроатлантичну інтеграцію, а для забезпечення життєво важливих економічних інтересів нашої державі треба зберегти усталені перспективні ринки і підключитися до нових соціально-економічних проектів у євразійському регіоні. Загалом все це вимагає відображення в новій цілісній зовнішньополітичній концепції України, яка б прийшла на зміну затвердженим Верховною Радою ще у 1993 р. “Основним напрямом

зовнішньої політики України”, адекватної оцінки і відповідного їй визначення коротко-, середньо- і довготривалих пріоритетів і кроків України на міжнародній арені.

Список використаних джерел

1. *Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку.* – К.: НІСД, 1999. 2. *Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки: Монографія.* – К.: НІСД, 2006. 3. *Палютін М.П.* Українсько-російські відносини: минуле і сучасність. – Харків: Курсор, 2006. 4. *Чекаленко Л.* Євразійські економічні й політичні структури та Україна // *Персонал.* – 2007. – № 6. 5. *Чекаленко Л.* Українські пріоритети на пострадянському просторі // *Персонал.* – 2007. – № 4. 6. *Шеретюк О.М.* Євроінтеграційні імперативи України: Монографія. – Рівне, 2006. 7. *Малик Я.Й., Вол Б.Д., Занько Ю.С.* Інтеграційні процеси на пострадянському просторі: Навчальний посібник. – Львів: ПАІС, 2007. 8. *Арбатова Н.* Проблема – 2007: что дальше? // *Россия в глобальной политике.* – 2006. – № 1. – <http://globalaffairs.ru/numbers/18/5309.html> 9. *Гринберг Р.* Постсоветское пространство: возможности и пределы. Информационно-аналитический бюллетень / Центр проблем интеграции ИМЭИПИ РАН. – М.: РАН, 2005. 10. *Domańska E.* Mikrohistorie. Spotkania w międzyzwiązkach. Wydanie drugie uzupełnione i uaktualnione. – Poznań, 2005. 11. *Стенограмма* заседания Европейского клуба “Интеграция на постсоветском пространстве” 28 июня 2005 г. // www.kreml.org

Serhiy Troyan

UKRAINE IN THE CONTEXT OF RUSSIAN INTEGRATION VISION

The author has analyzed and defined the main peculiarities of the development of Post Soviet integration processes. Attention is paid to the Russian vision of the integration and Ukraine's place in this process.

Key words: Post Soviet space, CIS, Post Soviet integration, Pro Russian European Asian Center, Ukraine's integration vector.